

Görüldü

Jonatan Habib Engqvist

Ali Cabbar kırk yıl önce eskizlerden oluşan bir seri üretmişti. Bazıları ilk kez bu kitapta yayımlanan çizimlerde, üstü ve ayakları çıplak genç adamlar uzanmış ya da yerde durmuş gelişigüzel poz veriyorlar. Atletli bir tanesi yatağında sakince kitap okuyor. Bir çizimde, açıkta kalmış bir ayağın akademik tarzda detaylı eskizini görüyoruz. Bir başkasında, uzun kollu gömlek giymiş genç bir erkek pencere pervazında oturuyor, sıvanmış kollarının açıkta bıraktığı saati zamanın izini sürüyor. Yüzü belli belirsiz, oysa penceredeki kilide çok zaman ayrılmış.

Çizimlerin yapıldığı kağıtların arka yüzüne, hafif dağılmış mürekkeple Türkçe "görüldü" kelimesi damgalanmış. "Görmek" anlamının dışında, edilgen olarak kullanıldığında otoriter bir terim olarak "onaylandı" anlamına geliyor kelime; bir şeyin gözlemlendiğine, bir kararın verildiğine, geriye dönüş olmadığına, belki bir sırrın açığa çıkarıldığına ya da birinin "yakalandığına" işaret ediyor. Olay kapandı. Bu resmi mühürler, çizimlerin hapisane görevlisi tarafından kontrol edildiğini ve dışarıya postalanma onayı aldığını gösteriyor. Ali Cabbar'ın 80'lerin başında, kendi deyimiyle "cezaevindeki kısa bir özgürlük döneminde" yaptığı tüm çizimlerde bu damga var. Koşuş arkadaşlarını gösteren eskizlerin korunmuş olmasının nedeni içeride olduğu sırada onları ailesine postalamayı başarması.

Türkiye'deki 1980 askeri darbesi, bir yanıyla giderek destek kazanan sosyalist harekete karşı bir yanıtı ve 650 bin kişinin tutuklanmasına, 1 milyon 683 bin kişinin kara listeye alınmasına, 30 bin kişinin siyasi mülteci olarak ülkeyi terk etmesine, 39 ton gazete ve derginin yok edilmesine yol açmıştı. Bu açıdan bakıldığında, Ali Cabbar'ın çizimleri ve korunmalarını sağlamış olma eylemi sanatçıların ne yaptığına, neden onlara ihtiyacımız olduğuna ve neden totalitarizmin ilk kurbanları arasında yer alabileceklerine dair iki önemli şey gösteriyor.

Birincisi burada bir gözlem eylemi var. Çok az Türkçe bilginle tehlikeli sularda dolaştığımı biliyorum ama buna rağmen gözlem eyleminin (koşuş arkadaşlarının portrelerini çizmek), görüldü fiilinin çekimini otoriter anlamından kurtararak öznel geniş zamana (gördüğü şeyi çizer) dönüştüren bir eylem olduğunu öne sürmek istiyorum. Bu bir tanıklık eylemi ve ona dayatılandan farklı bir gerçeklik öneriyor. Sanatçı gözlemleyendir, not alır, detaylara dikkat eder, gördüğü şeyleri belgeler. Sanat ile bilim tam bu noktada, gözleme eyleminin ve birinci şahıs bildirme kipinin karmaşık gerçeklerinde buluşur.

İkincisi, ki bu çok önemli, eylemin tutarlılığı var. Kendisine dayatılan siyasi tutuklu rolünü kabul etmeyip, sanatçı olmaktan ısrar ediyor.

...

Cabbar ile cezaevi çizimleri üzerine konuşmamızdan bir gün sonra, bir semt kütüphanesi kitap dağıtıyordu. Herbert Marcuse'nin, krem rengi kapağında Salvador Dalí'nin oto portresi bulunan, sararmış sayfalarının köşeleri kıvrılmış, kenarlarına notlar alınıp bazı yerlerinin altı çizilmiş bir kitabını seçmiştim. Sayfalarını karıştırırken okuduğum altı çizilmiş ilk cümlede şöyle yazıyordu:

“Sanatın doğrusu, gerçek olanı tanımlamak için yerleşik gerçekliğin (yani onu kuranlarının) egemenliğini kırma gücünde yatar. Estetik formun başarısı olan bu kopuşta, sanatın kurmaca dünyası doğru gerçeklik olarak ortaya çıkar.”¹

Marcuse'nin oldukça eskimiş “doğru” terimini kullanırken, bir yandan da sanatın “yerleşik gerçekliğin egemenliğini” kıldığını öne sürmesi ilginç. Bir başka ifadeyle, sanatın farklı bir gerçeklik değil, büyük anlatılara karşı bir direniş biçimi önerdiği görülüyor. Bir tür karşıt tarih, ya da belki küçük bir gözlemin tutarlılığının büyük anlatıların mantığını kıldığı bir *mikrotarih* yaratıyor.²

...

Cabbar'ın hikâyesinin devamı da var. Başkaları tarafından belirlenen koşullara karşı tutarlılık, direnç ve yaratma gücüne dair değil sadece. Bir taraftan da bir sevecenlik öyküsü. Cabbar cezaevindeyken portrelerin yanı sıra, başlarını kestiği kibrit çöplerini birbirine yapıştırarak yaptığı derme çatma bir kalıpla tahta baskı işler de yapmıştı. Yüzeyini eski bir tıraş bıçağıyla düzleyerek ufak bir tahta kalıp elde ediyor, üzerine yonttuğu görseli kağıda basarak ürettiği kartpostalları dışarıya yolluyordu. Yolunda gitmeyen çok şey olduğu halde, sevdiklerine her şeyin yolunda gittiğine dair güvence vermek için bir çabaymış gibi geliyor bana. “Yeni Yılınız Kutlu Olsun” demek “tüm bunlar geçip gittiğinde, yakında görüşeceğiz” demenin bir yolu haline geliyordu.

Cabbar cezaevindeyken iki arkadaşının kızları için çocuk kitapları, fanzinler, de yapmıştı. Çocuklardan biri, sol görüşlü bir gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü olarak on bir yıl hapis cezasına çarptırılan koğuş arkadaşlarından birinin kızıydı. Babası cezaevindeyken dünyaya gelmişti. O sırada üç-dört yaşlarında olan diğeri şu anda bilinen bir sanatçı. Aslında çocuklar için değil –anlamak için çok küçüklerdi- Cabbar'ın arkadaşları olan ailelerine içerideki hayata dair fikir vermek için yazılmış olan bu kitapların öyküsü tek başına bir başka yazının konusu. Açık ki başkalarını düşünmek aynı zamanda kendini düşünmekti. Dışarıdaki arkadaşlar ve yakınlar için endişelenmek, kendi koşullarına dair bir kaygının ifadesiydi. Başkalarını hatırlamak aynı zamanda hatırlanmaktı. Ali Cabbar daima neşeli bir izlenim veriyor. Naif anlamda değil de yolunda gitmeyen durumlara da bir şekilde kucak açan başka tür, anlık bir mizah anlayışı bu . Birçok açıdan, aynı şeyin işlerinin büyük çoğunluğu için de geçerli olduğunu anlıyorum; kendi doğrularına sahip iki farklı dünyanın çakışma noktasında durdukları duygusu veriyorlar.

Marcuse'nin belirttiği gibi: “Sanat, bireyleri toplumdaki işlevsel varoluşlarına ve performanslarına yabancılaştıran bir dünya algısına adanmıştır. Öznellik ve nesnelliğin tüm alanlarında duyarlılık, imgelem ve gerekçenin özgürleşmesine adanmıştır.”⁴

Bir başka deyişle çizimlerin kendisi onaylama ve itham aracı haline gelir. Aynı anda hem bir özgürlük rüzgarı estirirler hem de tanıklık ederler.

...

Ali Cabbar'ın suçu, güzel sanatlar öğrencisi ve grafik tasarımcı olarak siyasi örgütünün yayın organını yayımlamaktı. Okulun son yılında, mezun olmasına iki ay kala tutuklanmış ve eğitimini daha sonra tamamlamıştı.

Bu yıl, Türkiye'deki bir cezaevinde yaşadığı bu istemsiz tecritin 40. senesine denk geliyor ve aynı zamanda Belçika'daki "sosyal mesafe" kuralları yüzünden kendisini çok farklı bir hapislik yaşarken bulduğu bir yıl. O zamandan bu yana neredeyse bir ömür geçmiş ve koşullar çok farklı. Buna rağmen, Ali Cabbar'ın kırk yılı kapsayan işlerinin tutarlılığı bu bakış açısından bakıldığında netleşiyor. Yıllar önce yaptığı koğuş arkadaşlarının eskizlerinde, fanzinlerde, kartpostallarda olduğu gibi, geçen aylardaki tecrit dönemi işleri de çevresinde olup bitenlere karşı özenli, anlık yanıtlar. Gözlemliyor. Görüldü. Birinci şahıs bildirme kipi (şimdiki, geçmiş, gelecek zaman kiplerinde ve şart kipinde olguları ifade etmek için kullanılır.) Sosyal medyada ve ana akım medyada karşılaştığımız popülizm bolluğunun ve sistemli propagandanın aksine, Cabbar bir kez daha özgürleştirici gülmecenin atlatılan tehlikeleri anıştırdığı "şakşak" komediyle iç içe geçmiş bir tür pesimizm ortaya koyuyor.

...

Angela Davis 2003'te şöyle yazmıştı: "Cezaevi görsel çevremizin en önemli yerlerinden biridir. Bu durum cezaevlerinin varlığını kanıksamamıza yol açar. Cezaevi, sağduyumuzun kilit malzemesi haline gelmiştir. Buradadır, her yanımızdadır."⁵

Doğrusunu söylemek gerekirse cezaevleri günümüzde aşırı popülerize ediliyor. Bu da etkilenenleri görünmez kılıyor. Tutuklama fotoları, olay yeri görüntüleri, sabıka fotoğrafları, Amerikan televizyonu tarzı mahkemeler her yanımızda. Kefalet miktarını belirlemelerini, "Sayın Hakim" diye konuşmalarını izliyor, bir şekilde adaletin yerini bulacağına inanıyoruz. Agresif kontrolü ve egemen suçluluk kavramlarını dayatan ve böylece "düşmanın", "canavarın" hapsedilmesini normalleştiren uluslararası medya ve eğlence dalgasının ışığında, Ali Cabbar'ın işleri anlaşılıyor. Günümüzde, ifadeyi değiştiren ve Davis ile Marcuse tarafından çizilen iyi tasarlanmış toplumun varlığından ve işleyişinden bizi uzaklaştıran bir algıya belki de hiç olmadığı kadar çok ihtiyacımız var. Ali Cabbar'ın işinde fiziksel olarak cisimleşen şey duyarlılığın, imgenin ve nedenin serbest kalmasıdır. Bir yudum özgürlüktür.

1. Marcuse, Herbert. 1979. The Aesthetic Dimension. Dublin: Macmillan Press. p.9

2. Sosyal ve kültürel tarih ile yakından ilişkili bir terim olan mikrotarih, geçen yıllar içinde araştırma temelli sanat pratiği bağlamında da kullanılır hale gelmiştir. İsveçli sanatçı Magnus Bærtås terimi marjinalize fenomenlere ve hikâyelere ilgi çekme yolu ve daha geniş bağlamda bir algıya ulaşmak için bunları prizmatik olarak kullanmak olarak tanımlar. Daha tanımlayıcı "vaka çalışması"ndan farklı olarak, mikrotarihin "küçük alanlarda büyük sorular" sorduğu söylenebilir.

3. Kibrit ve yapıştırıcı, araba, oyuncak bebekler için mobilya, bina modelleri ve sevdiklerine hediyeler yapmaları için geleneksel olarak cezaevindeki tutukluların erişimine açık malzemelerdir. Türk hapisanelerindeki en popüler zaman geçirme biçimlerinden biridir. SANatçı bu malzemelerle düz bir yüzey yaratmış, bir görsel yontuktan sonra mühür basar gibi kağıda basmıştır. Bu görselleri kitabın 70-73 sayfaları arasında görebilirsiniz.

4. Marcuse, Herbert. 1979. The Aesthetic Dimension. Dublin: Macmillan Press. p.9

5. Davis, Angela. 2003. Are Prisons Obsolete?. New York: Seven Stories Press. p.18-19